

Lise Emilie Talleraas

Museumspolitiske levninger

Stortinget og de lokale museene ved inngangen til 1900-tallet

I forbindelse med statsbudsjettet for 1899/1900 utspant det seg en prinsipiell debatt i Stortinget om innvilgelse av statsbidrag til to lokale museer, nærmere bestemt Skiens Museum og Tønsberg Museum.¹ Statsbidragene representerte begynnelsen på en politisk omdreining. Med de to museene som eksempel illustreres her utgangspunktet for hva denne omdreiningen kom til å handle om.

De første statsbidrag – mot kirkestatsrådets innstilling

I 1899 søkte Skiens Museum og Tønsberg Museum om statsbidrag på 500 kroner hver. Søknadene ble sendt til Kirke- og undervisningsdepartementet, men departementet førte ikke opp noen bevilgning til museene i statsbudsjettet for 1899/1900. Begrunnelsen var at det ikke burde åpnes for tilskudd til lokale museer før Stortinget hadde hatt til behandling retningslinjer for tildeling av statstilskudd til museer som ikke var statlige. Et flertall av medlemmene i Stortingets budsjettkomité sluttet seg til departementets innstilling. To medlemmer av komiteen – komitéordfører Viggo Ullmann (Venstre) fra Bratsberg amt og Anders Larsen (Høyre) fra Tønsberg, gikk imidlertid inn for at de to museene skulle gis en bevilgning på 400 kroner hver.²

Debatten som fulgte, illustrerer på mange måter de tilbakevendende problemstillingene når det gjaldt lokale museer og det offentliges ansvar for disse. Forenklet kan problemstillingene sammenfattes til tre hovedtyper. Den ene gjaldt forholdet mellom de mindre og de større museene angående innsamling av arkeologiske funn (oldtidsminner), men da mer særpregede gjenstander, som historiske gjenstander knyttet til landets hvalfangst og selfangst. Den andre var om det skulle være et statlig ansvar å bidra til finansieringen av lokale museer. Et tredje spørsmål som også ble aktualisert, gjaldt i hvilken grad Stortinget skulle følge departemen-

● Anders Larsen. Grosserer og stortingsrepresentant for Høyre/Tønsberg (1898–1900), ordfører i Tønsberg 1895–1904, 1908 og 1910. Foto: Th. Larsen, 1899 / Slottsfjellsmuseet.

Viggo Ullmann. Folkehøyskolelærer og stortingsrepresentant for Venstre / Bratsberg amt (1886–1900). Foto: L. Szacinski / Nasjonalbiblioteket.

tets tilrådinger, eller selv stå for vedtak som stredd mot departementets anbefalinger.

Representantene Ullmann og Larsens hovedargument for å innvilge statstilskudd til museene i Skien og Tønsberg var henvisningen til en sterk lokal oppslutning og verdifulle samlinger. Partimotsetninger sto ikke i veien når det gjaldt å fremme de to museenes sak. Begge rettet kritikk mot departementets innstilling i saken, og Ullmann gikk så langt at han til og med hevdet at bevilgningen til Skien museum var blitt avslått av departementet ut fra en motivering som syntes å gå i retning av at de små museene ikke var berettiget til å få noe

bidrag, da de «snarest staar i veien for de større».³ For Tønsberg museums vedkommende responderte Anders Larsen at departementets begrunnelse for avslag var feilaktig. Departementet viste til at dersom det skulle bli aktuelt å gi bevilgning til nye museer som hadde oldsaker i sin samling, måtte det ha en så tilstrekkelig lokal finansiering at en egen konservator kunne tilsettes. Det hadde Tønsberg museum, ifølge de opplysninger Larsen hadde fått.

Statsråd Vilhelm Andreas Wexelsen forsvarte departementets avslag med å vise til flere forhold som ble aktualisert i forbindelse med søknadene. Stortinget hadde ved en rekke anledninger ønsket seg forelagt retningslinjer som skulle gjelde for statstilskuddene. Disse hadde departementet under arbeid. Departementet fant dessuten at museenes planer for innsamling og virksomhet var for ambisiøse, egentlig så vidtrekkende at de vanskelig kunne la seg realisere. De representerte også en utfordring for arbeidsdelingen museene imellom. Som illustrasjon på bekymringen viste Wexelsen til Tønsberg museums etablering av en arktisk samling, en samling som kunne resultere i at museet i Tromsø gikk glipp av viktige gjenstander. Statsråden var også urolig over Skien museums planer om innsamling av arkeologiske gjenstander. Dette kunne i sin tur resultere i at Universitetets Oldsaksamling ikke fikk tilgang til gjenstander og funn som kunne være av interesse. Med Wexelsens egne ord burde de lokale museene av denne grunn:

... innskranke sig til et overkommelig omraade og trække noksaa bestemte grænser op for ikke at skade det, som er den største interesse, nemlig at statens museer virkelig kan faa en rigelig tilgang paa alt, hvorved huller kan stoppes og den videnskabelige forskning og studium ydeligere befordres.⁴

Departementet ønsket derfor ikke å føre opp statsbidrag til de to museene før de innskrenket seg til det som i samtiden ble betegnet som «lokale etnografiske samlinger». Deres berettigelse lå videre i at de inngikk et nært samarbeid med lokale skoleboksamlinger og skoler, slik som var tilfelle ved Arendals skoles offentlige bibliotek og museum. Samarbeid med byenes arbeiderakademier var aktuelt, og her kunne de spille en vesentlig rolle i folkeopplysningens tjeneste. Men selv om disse forutsetningene ble imøtekommet, var departementet klar på at det ikke ville innstille på tilskudd til lokale museer før retningslinjer for ordningen var vedtatt av Stortinget.

Det påfølgende ordsiftet tyder likevel på at spørsmålet om statstilskudd til lokale museer hadde en mer prinsipiell politisk side enn det departementet ga uttrykk for. Det prinsipielt betenkelige i saken lå i den presedensen et positivt vedtak kunne føre til. Stortinget var kjent med at en rekke nye museer var under etablering, noe som igjen kunne føre til et press på Stortinget om nye og større bevilgninger. De økonomiske følgene kunne bli alvorlige, selv om de enkelte tilskuddene var relativt beskjedne. En innvilgelse av statsbidrag i den rådende situasjon, hvor regler for bevilgningene var under utarbeidelse, ville skape en vanskelig situasjon for både departementet og Stortinget.⁵

Departementets standpunkt ble støttet av stortingskomiteens flertall. De uttrykte også misnøye med måten museene hadde fremmet sine søknader på. En uttalelse fra gårdbruker Markvarsen Holsen (Høyre) fra Nordre Bergenhus amt illustrerer dette: Selv om museenes søknader var begrunnet, hadde han store betenkeligheter ved en saksgang der lokale museer «løp» forbi departementet. Resultatet kunne bli at departementet ble presset til å anbefale tilskudd til museer som ikke hadde noe på statsbudsjettet å gjøre:

Slottsfjellet med
Tønsberg Arktiske
Museum og Slotts-
fjellstårnet. Foto:
Th. Larsen, 1900 /
Slottsfjellsmuseet.

Skien rådhus.
Foto: R. Nyblin, ca.
1900–10 / Telemark
Museum.

Thi skal man overhodet gaa til statsbevilgning til de museer, som der her er tale om, sa sætter man døren aaben paa vid væg for by og bygd. Naar man blot faar samlet sammen lidt smaat skrab som man kalder museum, saa skal der straks gives en statsbevilgning og saa faar vi et budsjett med en lang række poster; Tønsberg museum, Breviks museum, Sandvikens museum, Lillestrøms museum, eller hvad det nu alt sammen kommer til at hede.⁶

Under behandlingen fulgte Stortinget likevel komiteens mindretallsinnstilling. Skien museum fikk sitt bidrag på 400 kroner med stemmegivningen 70 for og 44 mot, og Tønsberg museum fikk et tilsvarende beløp med 90 stemmer for og 24 stemmer mot. Begge museene skulle stille det dobbelte beløpet (800 kroner) i lokal finansiering.⁷

Kulturpolitikk og nasjonsbygging

Årene mellom parlamentarismens innføring i 1884 og utbruddet av andre verdenskrig i 1940 betegnes av blant annet forskere som Rune Slagstad som «venstrestaten».⁸ Dette er ikke ensbetydende at partiet Venstre var i posisjon i Stortinget i disse tiårene, men at de verdien som partiet gjerne kjennetegnes av, utgjorde de dominerende ideologiske strømningene.

Idéhistorikeren Steinar Sørensen viser til at venstrestaten representerte et felles ideologisk grunnlag, som kan beskrives som et «nasjonaldemokratisk

nasjonsbyggingsprosjekt».⁹ Venstrestatens idégrunnlag åpnet for en legitimitet til en folkelig idealisme, med lokal identitetsbygging som verktøy. Dette åpnet for at periferiens dannelseseliter, småbyenes borgerskap og embetsmenn samt landdistriktenes lærere og bønder kunne erobre posisjoner i folkevalgte organer, også i Stortinget. Et karakteristisk trekk ved venstrekoalisjonen var nettopp at det dannet seg ideologiske og institusjonelle sentra også utenfor de store byene. En rekke steder i Norge bygde det seg gradvis opp et bredt, opposisjonelt elitesjikt på regional og lokal basis, og da gjerne med lærere og bønder som lokale organisatorer og politiske aktivister. Venstreprosjektet inneholdt – ved siden av de rent politiske – også sterke kulturnasjonalistiske elementer.

Venstrestaten innebar et ideologisk motsetningsforhold på kulturområdet. Et prinsipielt, ideologisk spørsmål var i hvilken grad nasjonen Norge skulle bygges opp fra et sentralt utgangspunkt, hvor de lokale uttrykkene skulle innpasses i en «nasjonal» kontekst, eller om de lokale uttrykkene skulle gis en selvstendig posisjon og mangfoldet være det som til sist kjennetegnet den norske kulturen og kulturarven. Brakt inn i Stortinget fikk denne kultur-ideologiske utfordringen politiske følger – både for hvilke motiver som skulle legitimere statens engasjement, og for hvilke prinsipper som skulle legges til grunn i den konkrete politikikutviklingen når det gjaldt ivaretagelsen av det «norske». Dette var et spenningsforhold som kan eksemplifiseres med blant annet innlegget til Livius Smitt (Høyre) i Stortinget i spørsmålet om landsmålet og riksmålet i 1885:

Det er Summen af de mægtigste Udtryk for det hele Folks Tanke- og Aandsliv som Totalitet, det er deri, vor Nationalitet afspeiler sig, og ikke i enkelte Bygdelags Sprog, Sædvaner og Tænkesæt. De er faktorer og berettigede Faktorer i det hele; men det er ikke dem som har Ret til at sige; her er et nationale, vi har krav paa, at vort Sprog, vore Skikke, vore Sædvaner opreises som Norm for den hele Nation. Det er ikke saa.¹⁰

I lys av dette kan Stortingets bevilgningspraksis ved inngangen til 1900-tallet forstås på minst to måter. På den ene siden handlet det om økonomi og om hvilke kulturinstitusjoner som skulle støttes. På den annen side kan bevilgningspraksisen forstås som mer ideologisk orientert, og knytter da an til hvordan Stortinget plasserte seg i diskusjonen om konstitueringen av en felles nasjonal kulturarv skulle defineres fra sentrum eller med utgangspunkt i det lokale.

Diskusjonen om statstilskudd til lokale museer føyer også seg inn i en større kulturpolitisk debatt om statens rolle overfor kulturlivet fra siste del av 1800-tallet. Kulturbudsjettene var knappe, og politiske føringer om å støtte opp under nasjonale institusjoner var styrende. På museumsfeltet var det sentralmuseene

– universitetsmuseene og Norsk Folkemuseum – som i første rekke ble anerkjent som myndighetens anliggende. Lokalmuseenes «inntreden» på statsbudsjettet representerte på mange måter et brudd med denne politikken.

Normerende regler for statsbidraget

Museumsfeltets gryende mangfold av institusjoner, og fraværet av et styrende regelverk, ble ansett som et problem. Myndighetenes svar på museumsfeltets mangfold var regulering og formulering av forvaltningsprinsipper. Målet var å legge til rette for et museumsfelt som var mulig å håndtere for forvaltningen når det gjaldt økonomi og arbeidsdeling institusjonene imellom.

Ved inngangen til 1900-tallet hadde Stortinget ikke avklart hvilke museer som skulle gis statlige bidrag, og hvilke prinsipper som skulle legges til grunn for de museene som mottok støtte. På den annen side var det i ferd med å utvikle seg en form for sedvanepraksis hvor landets sentralmuseer, som Universitetsmuseene, Norsk Folkemuseum og til en viss grad De Sandvigske Samlinger på Lillehammer, i hovedsak var statens anliggende. Prinsippene som kom til å gjelde de lokale – og etter hvert de fylkesomfattende/regionale museene – kan deretter beskrives som en «sedvanepraksis i møte med et nytt problemfelt».

Tre prinsipielle spørsmål ble brakt på bane. Det ene var hva som kunne berettigede de nye museene en posisjon som statlig bidragsmottaker, det andre var hvilke betingelser som skulle følge et eventuelt statsbidrag, og det tredje var hvordan en hensiktsmessig funksjonsfordeling mellom de ulike museene kunne være. Spørsmålene ble aktualisert i forbindelse med det årlige statsbudsjett, under behandlingen av kulturbudsjettet.

«Saksgangen» flere lokale museer benyttet seg av, ble oppfattet som lite tilfredsstillende. Søknad om statstilskudd gikk gjerne rett til Stortinget og komiteen som behandlet departementets budsjett. Dermed omgikk museene veien om departementet og deres vurdering. Dette hadde vært tilfelle både for Arendal offentlige skoles museum og bibliotek i 1895 og Norsk Folkemuseum i 1896.^{11,12} Samme praksis ble nå fulgt av museene i Tønsberg og Skien i 1899. En praksis hvor departementet ble «satt på siden», var i ferd med å utvikle seg når det gjaldt vurderinger av både prinsipiell og faglig karakter.

Budsjettdebattene i Stortinget kom på denne måten til å være både en generell museumspolitisk debatt og en debatt om en framtidig museumsstruktur. Lokale museer kunne i liten grad skrives inn i et vitenskapelig oppdrag, slik de større museene kunne. Deres berettigelse som et statlig anliggende ble i stedet orientert mot en bevarende og en folkeoppdragende rolle. Strukturdebattene handlet om å regulere og disiplinere det framvoksende feltet gjennom en

definert funksjonsfordeling og utarbeidelse av et regelverk knyttet til statens bevilgninger.

Stortinget hadde fra slutten av 1800-tallet bedt departementet utarbeide retningslinjer for museenes forvaltning. Fraværet av et regelverk var også – langt på vei – departementets argument for ikke å innvilge nye lokale og regionale museer statsbidrag, eller øke det for de museene som allerede hadde fått slike midler innvilget. Å få utarbeidet disse bestemmelsene skulle likevel ta sin tid, og det skulle vise seg å bli en omstendelig affære.

Departementets mål var å få inn generelle bestemmelser i bevilgningsvedtaket når det gjaldt drift, lokal finansiering – og eierskap til samlingene. Det siste punktet begrunnet departementet med at museenes gjeld enkelte steder kunne være så stor at man ikke kunne utelukke at kreditorer gikk til beslag av museumssamlinger, for deretter å selge dem til høystbydende for å få sitt tilgodehavende. Departementet var kjent med at den sikkerheten som museenes stilte som pant ved sine låneopptak, var samlingene, eller at styremedlemmene kausjonerte eller stilte privat sikkerhet. Bestemmelsen kunne gi sikkerhet for slike hendelser i framtiden. Etter statsrådets oppfatning burde det fastsettes en faglig ramme for museenes samlingsforvaltning og en sikkerhet for at gjenstander som var innkjøpt med statlige eller andre offentlige midler, ikke kom på private eieres hender.

At bekymringen var stor, gjenspeiles i retningslinjene ordlyd:

Alle bevilgninger derhos paa betingelse av,

- at der indkjøpes museumsgjenstande for mindst et beløp svarende til statsbidraget,
- at samtlige museumsgjenstande ved opkjøpet blir (statens eller N. N. Amtskommunes, herreds, kjøpstads) eiendom og forsynes med et merke, der betegner dem som saadan, samt indføres i en samlet fortegnelse over alle de for museet anskaffede museumsgjenstande,
- at ingen museet tilhørende gjenstande sælges eller bortbyttes uten efter beslutning av bestyrelsen, hvorav minst to trediedele maa være enige i foranstaltningen, og at ingen museet tilhørende gjenstand kan tillates ført ut av landet uten efter innhentet samtykke hos Kirke-departementet.

Bestemmelsene ble i tillegg supplert med ytterligere ett punkt, en bestemmelse om hvem som skulle overta vedkommende museum om «den for tiden bestaaende ordning og administration» opphørte.¹³

Lokal medfinansiering og vertskommunenenes ansvar

Debatten om lokal finansiering reiste to prinsipielle spørsmål. Det ene gjaldt forholdstallet mellom statsbidrag og lokal finansiering, det andre gjaldt hva som kunne regnes inn i den lokale finansieringen.

I forbindelse med det første statsbidraget til museene i Tønsberg og Skien ble bestemt at for lokale museers vedkommende skulle det skaffes til veie lokalt det *dobbelte* av hva staten ga. Dette kravet om lokal finansiering rammet hardt. Fra enkelte representanters side ble det også gjort forsøk på å lempe på det. De som tok opp spørsmålet om størrelse og forholdstall, var gjerne landdistriktenes og småbyenes representanter, slik som Venstre-representanten Stousland fra Skien. Han brakte dette på bane allerede året etter at statsbidraget var gitt:

Det er trist, naar man behøver at faa en liden haandsrækning, at man ikke skal kunde drive et statsbidrag paa kr. 400,00 i veiret, det er ogsaa trist, som repræsentanten fra Tønsberg sagde, at man for at faa de kr. 400,00, skal man tilveiebringe kr. 800,00 paa anden maade, medens andre byer slipper med en mindre andel. Jo større bevilgningen af staten er, jo mindre kvotadel (sic) af kommunen. Det er det gamle, som gaar igjen.¹⁴

Driften av de lokale museene, årlig vedlikehold og brannpremie kostet betydelige beløp. Museenes opprettholdelse og virksomhet var helt avhengig av lokal interesse, pågangsmot og dugnadsånd. Videre besto samlingene deres i hovedsak av gaver. At statstilskuddene – i tråd med retningslinjene fra 1911 – på mange måter var øremerket samlingsoppbygging og samlingsforvaltning, kan også ha vært en medvirkende årsak. Statsråden fikk etter sitt innlegg også støtte av en annen representant fra Venstre, Nils Nilsson Skaar fra Hardanger.¹⁵ Aksepten for at gaver kunne føres opp som lokal finansiering, gagnet lokalmuseene generelt, og Hardanger folkemuseum spesielt, var problemstillingen som nærmest årlig ble reist i budsjettdebatten.

Parallelt med diskusjonen rundt størrelsen på den lokale finansieringen ønsket Stortinget at departementet også undersøkte et annet område med betydning for museenes økonomi. Det var hvilke andre ytelser vertskommunene understøttet sine museer med. Spørsmålet ble brakt på bane av blant annet komitéformann Sofus Arctander allerede i redegjørelsen for komiteens innstilling. Komiteen hadde vært opptatt av at for de museer som mottok statsbidrag, i hvert fall av en viss størrelse, burde det tas inn i betingelsene at kommunene overtok vedlikeholdet av bygningene.¹⁶

I sin redegjørelse til Stortinget i denne saken viste statsråd Wexelsen til at det tidligere i 1901 var blitt sendt brev til museene som mottok statstilskudd. Dette var et ledd i departementets arbeid med å utarbeide retningslinjer for museums-

forvaltningen. I brevet var det bedt om en redegjørelse for i hvilken grad museene fikk dekket husleie og brannpremie, og om de var fritatt for kommunale avgifter og eiendomsskatt.¹⁷ Undersøkelsen viste det ikke fantes noen ensartet kommunal praksis hva gjaldt dekning av husleie og brannpremie samt fritak for kommunale avgifter og eiendomsskatt. Dette varierte fra kommune til kommune. Et generelt trekk var likevel at de fleste av landets sentralmuseer fikk dekket sine kostnader helt eller delvis av den bykommunen de var lokalisert til, mens dette ikke var tilfelle for de mindre museene. I Tønsberg, derimot, var museet fordelt på flere bygninger som ikke var kommunale, og som hadde utgifter til husleie. Her var samlingen av oldsaker anbrakt i Slottsfjellstårnet, mens den arktiske samlingen hadde lokaler i museets egen bygning. Vedlikehold og brannkontingent for denne bygningen ble utredet av museets egen kasse. På den annen side var bygningen fritatt for vannavgift og kommuneskatt. Utover dette mottok ikke museet bidrag fra kommunen. Museet meddelte allikevel departementet at dets bestyrelse var av den oppfatning, at de rundt kr 80 som husleiekostnadene årlig beløp seg til, ville kunne overtas av kommunen om staten ønsket det.¹⁸

Undersøkelsen hadde lagt for dagen at de respektive kommunene hadde ulik praksis når det gjaldt husleie og brannpremie. Det vanlige var at de fleste museene utenfor Kristiania dekket dette av eget budsjett. Staten subsidierte på denne måten indirekte vertskommunen, ved at museene dekket sine utgifter selv over ordinært budsjett. Statens bidrag ville da gå med til å subsidiere kommunen framfor å bidra til museets øvrige drift. Da budsjettkomiteen fikk proposisjonen til behandling, fulgte den opp med en uttalelse om at departementets bestrebelser på å gjøre de vedkommende kommuner interessert i sine samlinger var i god gjenge. Her ville komiteen stille som vilkår for tilskuddet at kommunen frafalt skatter og vannavgift, samt overtok utredelsen av brannkontingent for museets bygninger. I hvilken grad kommunen skulle overta bygningsvedlikeholdet, var det opp til departementet å vurdere.¹⁹ I tråd med komiteens innstilling innarbeidet departementet dette kravet i bevilgningsvedtaket til Kristiansund museum.²⁰ Dette var første gang Stortinget la inn en slik forutsetning i et bevilgningsvedtak til et lokalt museum. Tilsvarende krav ble likevel ikke stilt til museene i Skien og Tønsberg – ettersom forholdene her var bedre, og siden det var vanskelig å gi vedtaket tilbakevirkende kraft.

Det viktigste resultatet var kanskje at bestemmelsen om at vertskommunen måtte frafalle kravet om eiendomsskatt samt dekke museenes brannpremie, ble innarbeidet i bevilgningsvedtaket til de lokale museene. Prinsipielt la både departementet, komiteen og Stortinget opp til at alle museer som fikk et statsbidrag av en viss størrelse, burde være fritatt for kommunale skatter og avgifter, husleiekostnader etc. Om dette ikke gikk, var et minimum at det i bevilgnings-

vedtaket ble sikret at kommunene overtok vedlikeholdet av bygningene. Noen gjennomført praksis når det gjaldt forholdet, viste seg likevel vanskelig å få til, til tross for sterke føringer fra Stortinget.

Et sakkyndig apparat i museumsspørsmål

Foruten bestemmelsene som skulle knyttes til statsbidraget, var det arbeidsdelingen mellom museene, i første rekke en fastlegging av deres geografiske innsamlingsområder og hvilke typer gjenstander de respektive museene burde samle inn, som opptok departementet og Stortinget. Bekymringen var at de lokale museene skulle utvikle seg til de rene kuriosa-samlinger uten faglig retning og styring. De små bidragene kom derfor på ingen måte til å stå i veien for omfattende og prinsipielle debatter om retningslinjer, prinsipper og behovet for en stringent struktur i denne delen av museumsfeltet de første tiårene av 1900-tallet.

Allerede i innledningsforedraget til statsbudsjettet i 1901 tok statsråd Wexelsen opp spørsmålet, og uttrykte et (inderlig) ønske om «... en fastere ordning af vore museers virksomhed og opgave» og «orienterende og regulerende bestemmelser for disse bestræbelser».²¹

Med et økende antall lokale museer og ekspansjon i de allerede etablerte, meldte det seg et behov for en sakkyndig instans som kunne bistå departementet i saksbehandlingen. I mangel av et organisert faglig apparat samarbeidet departementet med enkeltstående fagpersoner, som arkeologen Gabriel Gustafson (1853–1915). I forbindelse med departementets budsjettarbeid ble han i 1901 sendt på inspeksjonsreise til Tønsberg og Skien.

Gjennom å henvende seg til Gustafson fikk departementet kontakt med en mann i en av landets mest framtreddende museumsposisjoner. Gustafsons erfaring og kompetanse bidro dessuten til legitimitet for departementets egen vektlegging av landets sentrale museer.

Inspeksjon besto i en gjennomgang av de to museenes lokaler, utstillinger, potensial og faglige utfordringer. Gustafson skulle også vurdere deres behov for økt statstilskudd. Etter besøkene konkluderte han med at ingen av de to museene, under de rådende forhold, burde få økt sitt statsbidrag. Begge var små, virksomheten var begrenset, og når det gjaldt museet i Skien, burde ikke departementet støtte opp under dets altfor «vidløftige planer». Foreløpig var de 400 kronene hvert av dem fikk, nok – om «statstilskud skal gives til alle små museer».²²

Mer spesifikt om forholdene ved Tønsberg museum skrev Gustafson følgende:

Museet holdes i god orden og gjør et godt indtryk, men er meget lidet. Hovedsager er i det s.k. «arktiske museum», grundet på Sven Foyns virksomhed med flere fortreffelige hvalskeletter etc. I mindetårnet fra tusenårsfesten er den «historiske samling» opstillet. Allerede den inskrænkede plads (3 etager, hver bestående af et værelse, 5,50 m i kvadrat, hvori desuden trappeopgang) burde henvise til udelukkende at samle Tønsbergiana, muligens med en liden, skjønsmøt valgt samling af kulturhistoriske gjenstander til belæring for skoler og andre (...) Museumslokaleme er frit og herligt beliggende. Særlig fortjenestefuldt er det, at de holdes åbne i sommertiden hver dag. En liden, nummerisk katalog er nylig udgivet af trykkeri.

Gode kopier – tiltenkt formidling til skolene – kunne derfor erstatte originalene. Originalene var mer «tiltrængt på anden kant». Med Gustafsons utgangspunkt var denne «anden kant» å forstå som Universitetets Oldsaksamling i Kristiania. Gustafson nevner spesielt et gravfunn fra Gjerløv Stokke fra eldre jernalder. Dette burde etter hans oppfatning overdras til Oldsaksamlingen.

Mer betenkt var Gustafson over forholdene ved museet i Skien. Dette var opprettet i 1891, og var ved hans besøk ti år gammelt. Det hadde allerede «erhvervet betydelige og i mange retninger verdifulle samlinger». Museet hadde en bestyrelse, men ble «de facto» ledet av bestyrelsens formann, ingeniør J. Christie, en mann Gustafson beskriver som en «... energisk og i mange retninger interessert samler». Museet hadde lokaler i rådhusets loft og egnet seg ikke til å ta imot besøkende. Dette fant Gustafson svært lite tilfredsstillende. Utstillingene var montert på enkelt vis. Imidlertid forelå det en plan om å gi museet et bedre lokale i «byens projekterede bygning for post og telegraf», eller i de lokalene som postkontoret hadde i rådhuset, når dette flyttet ut.

Den største betenkeligheten var likevel museets «vidløftige planer». Tanken var at det skulle inneholde oldsaker, middelalderske gjenstander og gjenstander fra påfølgende perioder. Det skulle også være et «folkemuseum» med bondeantikviteter. Samlingen skulle også omfatte mynter, etnografisk materiale, zoologiske, botaniske og mineralogiske samlinger. Ambisjonen var å skape et museum etter modell av Bergen Museum. En så vidløftig plan kunne umulig la seg realisere i en så liten by som Skien, og man burde derfor innskrenke seg til en lokalsamling for Skiens-bygdene og spesielt legge vekt på gjenstander fra Telemark og områdets dyr og planter. Til det kunne tilføres en «... liden, udvalgt kulturhistorisk og naturhistorisk læresamling, hvor man også kunde, ialfald for de førstes vedkommende, trenge gode kopier».

De lokale museenes berettigelse lå i at de respektive bygdenes befolkning skulle få adgang til et av samtidens beste læremidler, det vil si et museum. Viktig var det i den sammenheng at samlingene var «belærende» og kunne gi kunnskap

Arkeologene Gabriel Gustafson (professor og utgravingsleder, til høyre) og Haakon Shetelig (assistent) «ved den siste middag på Oseberg» under utgravinga av Osebergfunnet utenfor Tønsberg i Vestfold sommeren og høsten 1904. Foto: Ukjent / Kulturhistorisk museum, UIO. Wikimedia Commons.

med plan og sammenheng, og ikke bare framstå som samlinger av tilfeldig innkomne gjenstander med det formål å «... vekke sensationer og følelser». Til det var slike institusjoner altfor kostbare. Videre burde det settes en grense for hvor mange museer som ble tillatt opprettet. Man kunne ikke «oprette museer med næsten universel omfatning i enhver by eller enhver bygd».

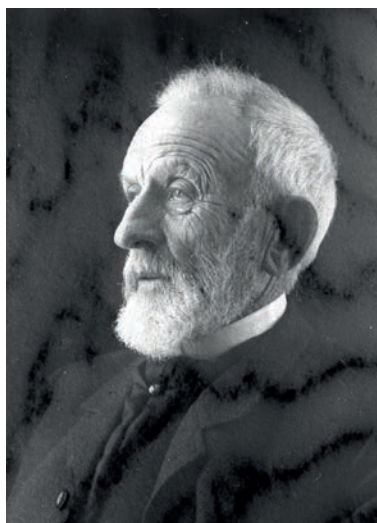
Gustafson ønsket ikke gå inn i det vanskelige prinsippsspørsmålet, hvorvidt og i hvilken utstrekning statsstøtte burde gis til de lokale museene i ulike deler av landet «... som ofte starter temmelig letsindigt uden anelse om omkostningene i fremtiden». Likevel tillot han seg å påpeke at dette kun burde skje om de statlige museenes «berettigede krav» ble imøtekommet. Dette var for tiden ikke tilfelle når det gjaldt oldsaksamlingen, som i nær framtid skulle inngå som en del av statens historiske museum. Landet var heller ikke så rikt på historiske minner at det kunne rettferdiggjøre den museumsveksten han så komme. Norge hadde ennå ingen egen lov om fornminner, og det var heller ingen avleveringsplikt til statlige museer. Om hvert lokalt museum ønsket å bygge opp en samling, slik at hver landsdel her skulle «gå for sig selv», glemte man å se landet som en helhet. Først når en samling for hele landet – eller sentralsamlinger med ansvar for større landsdeler – hadde et tilstrekkelig grunnlag og var «... forsynet med tilstrækkelige midler», kunne man imøtekomme lokale museer: Landets interesser måtte gå foran bygdene. Et statlig krav om struktur i museumslandskapet var derfor nødvendig.

Et politisk saksfelt under konstruksjon

Ideologisk ble landets lokale museer i løpet av 1900-tallets første tiår innlemmet i en statlig kulturpolitikk hvor nasjon, identitet og oppdragelse framsto som sentrale elementer. Om enn preget av spenninger mellom sentrum og periferi, og mellom en akademisk orientert og en mer folkelig, aktivitetorientert formidling, var virksomheten i museene forankret i en konservativ humanistisk-idealistisk strømning. Vern og kunnskap om landets kulturarv ble på den ene siden definert inn i nasjonsbyggende diskurser, enten i form av en definert felles nasjonal kulturarv eller som byggesteiner i et lokalt identitetsarbeid. Samtidig ble kulturarvens verdi definert bort fra potensielle konflikter med øvrige samfunnsinteresser. Landets kulturarv var folkets egen, og den var en samlende ramme for det å være norsk. Den politikken som Stortinget førte på museumsområdet, ble da også begrunnet med og motivert gjennom henvisning til nasjon, demokrati, folkeopplysning og identitet. Fortiden ble på denne måten langt på vei etablert som en ukontroversiell og samlende aktivitet for alle grupper i den nye nasjonen Norge.

Ved inngangen til 1900-tallet kan det statlige engasjementet beskrives med ordet «fravær», og i de to første tiårene av 1900-tallet framstår da også lokale og regionale museer som et lite saksfelt i kulturpolitisk sammenheng, sett med Stortingets øyne. De årlige bevilgningene var minimale. Den betydningen som de statlige bidragene hadde for museene, var likevel at de ivaretok to funksjoner. På den ene siden ga de institusjonen posisjon og faglig legitimitet, samtidig som de sikret en økonomisk minimumsplattform. For selv om statsbidraget var lite, ga det et forhandlingskort overfor kommunene ved at de skulle utløse det dobbelte i stedlig bidrag.

Statsbidrag til lokale museer innebar et nytt prinsipp i den statlige museumspolitikken, et prinsipp om at også distriktenes museumsinstitusjoner kunne anerkjennes som et statlig anliggende og som mottakere av statlige bidrag. Av stortingsdebattene rundt statstilskuddene framgår det også at når disse museene ble akseptert av Stortinget som berettiget til statstilskudd, fikk de samtidig tildelt en rolle innenfor rammen av alle landets museer. Det som ble oppfattet som en ukontrollerbar museumsvekst, bekymret Stortinget, og den faren Stortinget så

Johan Koren Christie (1827–1907). Grunnlegger av Skiens museum (1891) og initiativtaker til dannelsen av dagens museum. Foto: Ukjent / Telemark Museum.

i fraværet av retningslinjer for hvordan disse museene skulle forvaltes fra statens side, var forbundet med en uro over hvilke økonomiske forpliktelser staten kunne pådra seg. En annen side ved saken er at om tilskuddet var lite, var dette ikke til hinder for til dels omfattende debatter i Stortinget om hvilken myndighetspraksis man skulle legge til grunn. Det var et behov – så raskt som mulig, sett fra Stortingets side – å få etablert et prinsippgrunnlag for hvordan den statlige politikken på området skulle utøves.

I praksis skjedde politikkutviklingen i disse to første tiårene ved at Stortinget gradvis, og på bakgrunn av de temaene som ble aktualisert i behandlingen av museumstilskuddene i statsbudsjettet, henstilte til departementet å komme med forslag til prinsipper som skulle legges til grunn i Stortingets behandling av museenes søknader. Departementets tilbakemeldinger og løsningsforslag ble så det påfølgende året presentert i Stortingsproposisjon nr. 1, Kirke- og undervisningsdepartementets budsjett Hovedpost V, kapittel 3 (kulturbudsjettet). Noe helhetlig politikkdokument ble i denne perioden aldri forelagt Stortinget til behandling. På den annen side er det fullt mulig å se utformingen av klart definerte styrende prinsipper for myndighetspraksisen i de forslagene som departementet fremmet. Sentralt i Stortingets politikkutvikling framstår altså utarbeidelse av bestemmelser knyttet til statstilskuddet. Disse kom til å innebefatte både forholdstallet mellom statlig og lokal finansiering og bestemmelsene knyttet til museenes samlingsforvaltning og juridiske grunnlag, og ble innarbeidet i budsjettvedtakene fra 1912. Oppnevningen av statlige representanter til styrene i de museene som mottok statstilskudd, kan også sees som et ledd i denne politikken.

Når det gjelder hvilke styringsprinsipper som kan sies å ha vært lagt til grunn, viser Stortingets vektlegging av retningslinjer at rammene for politikkutviklingen på mange måter kan relateres til prinsippene i embetsmannsstatens regelstyrte forvaltningspraksis. Normgrunnlaget for dette styringsregimet kan sammenfattes i begreper som rettferdighet, forutsigbarhet og likebehandling. Den ideelle byråkrat skulle kun rette seg etter departementenes tradisjoner, de politiske vedtakene og loven. På denne måten skulle alle borgere behandles likt, i likeartede situasjoner. For å kunne opprettholde disse normene trengtes et regelorientert byråkrati, oftest jurister av utdanning. Det bærende prinsippet var at vedtak skulle fattes på grunnlag av lover og regler – og i samsvar med departementenes tradisjoner for hvordan saker skulle løses.

I tillegg til fastsettelsen av prinsipper for statstilskuddene var utarbeidelse av retningslinjer for lokale og regionale museers innsamlingspraksis og arbeidsområder et sentralt tema for Stortinget. Begrunnelsen for disse retningslinjene var flere. Dels var det sentralmuseenes ønske om systematisk oppbygde samlinger

forankret i en vitenskapelig argumentasjon. Dels var det faren for en prisdrivende innsamlingspraksis museene imellom. Med tro på retningslinjenes gjennomførbarhet ønsket også Stortinget at de arbeidsoppgavene som skulle utføres ved et lokalt eller regionalt museum, skulle speile det oppdraget de var tiltenkt som identitetsbyggende, «populære» (formidlende) institusjoner.

For å operasjonalisere dette ideologiske programmet ble de ulike museene definert inn i et institusjonelt hierarki, hvor de sentrale museene hadde ansvaret for den nasjonalt definerte kulturarven, foruten dens vitenskapelige bearbeiding, mens de lokale og regionale museene ble gitt ansvaret for den kulturarven som særmerkte deres område. En folkeoppdragende og identitetsbyggende virksomhet inngikk også i denne tilskrevne rollen. Den forståelsesrammen som stortingsdebattene om museenes innbyrdes arbeidsdeling etablerte, var på denne måten preget av komplementaritet i den forstand at de sentrale vitenskapelige museene og de lokale «populære» og identitetsbyggende museene alle hadde en plass i det norske museumslandskapet. Nøkkelordet var likevel struktur og innbyrdes ansvars- og oppgavedeling.

Denne politiske prosessen kan på mange måter karakteriseres som et disiplineringsprosjekt, satt i bevegelse av regjeringer og storting med et ønske om å skape oversiktlig og forutsigbarhet. Termen reguleringsregime kan også benyttes til å betegne denne prosessen, siden den i stor grad gikk ut på å fastsette et forvaltningsgrunnlag for departementets håndtering av saksfeltet.

Rammene for forvaltningsgrunnlaget var fastsetting av et sett prinsipper for hvordan denne delen av museumsfeltet skulle forstås og reguleres, og hvordan de tilhørende inngrepene deretter skulle legitimeres – både ideologisk og normativt.

En gjennomgang av Stortingets debatter gir et inntrykk av at den rådende oppfatningen der om lokale museer var at de framsto som noe relativt uregjerlig, en noe mer eller mindre «fritt voksende» gruppe museer hvor opprettelsen i liten grad var under offentlige myndigheters kontroll. Bekymringen kan sies å ha bidratt til en tilnærming til saksfeltet lokale og regionale museer fra både departementet og Stortinget, hvor utarbeidelse av forvaltningsprinsipper og disiplineringstiltak – sett fra statens side – framsto som primære oppgaver. På denne måten synes det å ha eksistert et samspill mellom det Stortinget og departementet oppfattet som utfordringer når det de lokale og regionale museene og de løsningsforslagene som ble utformet og vedtatt. Samtidig som de lokale museene fikk legitimitet gjennom sin folkeoppdragende funksjon, eksisterte det i den statlige forvaltningen og på Stortinget en høyst levende oppfatning av dem som et slags «uregjerlig mangfold» som måtte temmes, disiplineres og reguleres.

Faren for at de lokale museene skulle framstå som «raritetskabinetter», var høyst reell. Ved å betone den begrensede økonomien staten hadde til rådighet, og problemet med alle de små enhetene med tanke på å skape et livskraftig økonomisk driftsgrunnlag, ble veien ryddet for en politikk tuftet på struktur- og reguleringsforsøk. Med dette som bakteppe viser gjennomgangen av politikikutviklingen i årene mellom 1900 og 1920 at Stortinget etter hvert fikk en rekke argument til å etterstrebe retningslinjer, strukturtiltak og funksjonsfordeling. Problemene skulle løses gjennom utarbeidelse av regelverk. Dette avfødte i sin tur tiltak av disiplinerende karakter, iverksatt gjennom struktureringstiltak og retningslinjer. Stortingets oppgave var å fastsette prinsipper for hvordan museumsfeltet skulle forvaltes fra statens side. Kirke- og undervisningsdepartementet var Stortingets iverksettende apparat. Ettersom statens arena i første rekke var den politiske, ble de problemene som man fant eksisterte – de «uregjerlige» museene, den prisdrivende innkjøpspraksisen, den uklare arbeidsdelingen, den manglende fagligheten i lokalmuseenes virksomhet osv. – søkt løst politisk. Men selv om debatten uttrykkelig vitnet om et ønske om å strukturere, lyktes man bare måtelig med dette. Årsakene var – som tidligere vist – mange, men statens manglende mulighet til involvering og forvaltning i ly av en regelstyrt politisk kontekst kan nok langt på vei tilskrives forklaringseffekten.

Noter

- 1 Stortingstidende 1899/1900: 1095
- 2 Stortingstidende 1899/1900: 1094–1109
- 3 Stortingstidende 1899/1900: 1095 (komitéformann Ullmann)
- 4 Ibid. s. 1102 (statsråd Wexelsen)
- 5 Stortingstidende 1899/1900: 1098 (representanten Lützow Holm)
- 6 Ibid. s. 1100 (representanten Holsen)
- 7 Ibid. s. 1107
- 8 Slagstad 1998: 93–133
- 9 Sørensen 2001: 264
- 10 Stortingstidende 1885: 740 (representanten Livius Smitt)
- 11 Shetelig 1944: 101
- 12 Hegard 1994: 44
- 13 Stortingsproposisjon. nr. 1, 1911: 13; Stortingets forhandlinger 6 d 1911 Innstilling XXVI: 4
- 14 Stortingstidende 1901/1902: 1058 (representanten Stousland)
- 15 Ibid. s. 933 (representanten Skaar)
- 16 Stortingstidende 1901/1902, 1055 ff., komitéformann Arctander
- 17 Stortingstidende 1901/1902: 1056 (statsråd Wexelsen)
Brevet fra departementet til museene er ikke bevart i Kirke- og undervisningsdepartementets arkiv. I museenes svarbrev og departementets redegjørelse om forholdene til Stortinget i Stortingsproposisjon nr. 1 1902/1903 framkommer det likevel klart hvilke spørsmål departementet ønsket svar på.
- 18 Ibid. (statsråd Wexelsen).
- 19 Stortingsforhandlinger 1902/1903 6 d Innstilling S. XXVI, 3
- 20 Stortingstidende 1902/1903: 1196
- 21 Stortingstidende 1901/1902: 12, 1061 (statsråd Wexelsen)
- 22 Brev fra Universitetets samling af Nordiske Oldsager til Kirkedepartementet, av 3.sept. 1901, undertegnet Gabriel Gustafson. Kirke og Undervisningsdepartementet, 1 skolekontor D, Eav boks 0070, Riksarkivet, Oslo.

Litteratur og kilder

- Hegard, Tonte (1994). *Hans Aall. Mannen, visjonen og verket*. Oslo: Norsk folkemuseum: I kommisjon hos Messel forlag.
- Shetelig, Haakon (1944). *Norske museers historie*. Oslo: Cappelen.
- Slagstad, Rune (1998). *De nasjonale strateger*. Oslo: Pax forlag.
- Stortingsforhandlinger 1885 7 d: Stortingstidende 1885.
- Stortingsforhandlinger 1899/1900, 6 d Innstilling S. XXVI, 2: Stortingstidende 1899/1900.
- Stortingsforhandlinger 1901/1902 6 d Innstilling S. XXVI, 3: Stortingstidende 1901/1902.
- Stortingsforhandlinger 1901/1902 7 d: Stortingstidende 1901/1902.
- Stortingsforhandlinger 1902/1903 6 d Innstilling S. XXVI: Stortingstidende 1902/1903.
- Stortingsforhandlinger 1902/1903 7 d: Stortingstidende 1902/1903.
- Stortingsproposisjon. nr. 1, 1911 Hovedpost V, kap. 3. Stortingets forhandlinger 6 d 1911 Innstilling XXVI, 4.
- Sørensen, Øystein (2001). *Kampen om Norges sjel*. Trond Berg Eriksen, Øystein Sørensen (red.). Norsk idéhistorie (2001–2003). Oslo: Aschehoug.